

In Memoriam Cornelis Gerrit Berend ten Kate
(1901-1973)

Op 4 mei 1973 overleed te Kampen, na een langdurige ziekte, op 71 jarige leeftijd Dr. C. G. B. ten Kate, erelid van de Nederlandse Ornithologische Unie, erelid van de Club van Nederlandse Vogelkundigen en oud-redacteur van „Limosa”. Hoewel W. H. Bierman (1966) reeds bij zijn 65ste verjaardag een uitvoerig levensbericht van hem schreef (Limosa 39 (1966): 159—160), zullen thans nog enkele grotendeels aanvullende beschouwingen aan het leven en werken van Dr. Ten Kate worden gewijd.

Cornelis Gerrit Berend ten Kate werd op 8 juli 1901 geboren in Kampen, waar hij, slechts met een korte onderbreking, zijn gehele leven heeft doorgebracht. Opgegroeid in het grote doktershuis aan de IJsselkade met zijn fraaie uitzicht, vergezelde hij reeds op jeugdige leeftijd zijn vader wanneer deze, per rijtuig, zijn patiënten op het toen nog werkelijke Kampereiland bezocht. Daar heeft hij zijn liefde voor de natuur en speciaal voor de vogels opgedaan en daar ontsproot zijn romantische liefde voor de Zuiderzee en de omgeving van Kampen, die hem zijn leven lang niet heeft verlaten. Hij behaalde in 1918 het eindexamen gymnasium te Kampen, studeerde biologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht waar hij in 1924, op 23-jarige leeftijd, het doctoraal examen deed. Intussen was hij reeds in 1921, op 20-jarige leeftijd, leraar in de natuurlijke historie geworden aan het lyceum te Zwolle en in 1922 aan het gymnasium te Kampen. Ook al op betrekkelijk jeugdige leeftijd, op 14 augustus 1924, trad hij in het huwelijk met de uit Hattem afkomstige Cornelia van Binsbergen. Naast zijn werkzaamheden als leraar, nu aan het lyceum te Zutphen en de HBS te Utrecht, verrichtte hij onder leiding van Dr. G. Entz histologisch onderzoek aan eencellige organismen. Op 24 september 1926 promoveerde hij te Utrecht, met Professor H. F. Nierstrasz als promotor, op een proefschrift „Ueber das Fibrillensystem der Ciliaten”. Hoewel hij toen reeds met hart en ziel aan de ornithologie en met name de avifaunistiek van het Kampereiland verknocht was, heeft hij nog tweemaal over een „protistologisch” onderwerp gepubliceerd en wel éénmaal als vervolg op zijn dissertatie („Das Fibrillensystem der Isotrichen (*Isotricha* und *Dasytricha*), Archiv f. Protistenkunde 62 (1928): 328—354) en in 1931 na zijn Hongaarse reis, over de op zoetwatervissen parasiterende *Chilodon cyprini* (Arb. I. Abt. Ungar. Biol. Forschungsinst. 4 (1931): 1—20). Toen hij in 1933 op 31-jarige leeftijd tot rector van het gemeentelijk lyceum te Kampen werd benoemd, was hij de jongste rector in Nederland. Hij bekleedde dit rectoraat 33 jaar tot aan zijn pensionering in 1966.

Kees ten Kate was een geboren organisator, een toegewijd leraar, een nauwgezet bioloog, een zorgzaam huisvader, daarenboven een enthousiast veldornitholoog en natuurbeschermers en een romanticus. Hij heeft zich eigenlijk het best doen kennen in zijn talrijke stukjes in de Kamper Courant en het Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur, waarin hij niet alleen van zijn waarnemingen vertelt, maar ook mee-delen wil van zijn gevoelens

voor de natuur en de mens. Hij was nog maar 18 jaar oud, toen hij aan de Redactie van de Kamper Courant een brief zond over de opvallende en massale trek van Vlaamse Gaaien in het najaar van 1919. Daarna volgden stukjes over het vogelleven in het Kamper plantsoen en minstens 18 afleveringen over de vogels van het Kampereiland, gevolgd door talloze andere verhalen.

Destijds waren vogel-excursies naar de IJsselmond, naar Schokland en Urk nog hele ondernemingen en Ten Kate heeft daarvan onder meer in „De Levende Natuur” in verschillende artikelen uitvoerig verslag gedaan, zoals in „Een Augustusnacht op zee bij ’t Kampereiland”, dat aldus begint: „Om twaalf uur loopt de wekker af en sta ik op na een slaap van nauwelijks een paar uur. Met een zwaar beladen rugzak ga ik den Yselbrug over naar ’t huis van den broodjager” (De Levende Natuur 28 (1923): 181—183). Thans zou zoiets comfortabel en snel per auto zijn gegaan. Baardmannetjes, Bruine Kiekendieven, Roerdampen, wilde zwanen en ganzen hebben zijn gehele leven Ten Kate’s bijzondere belangstelling behouden en hij heeft hun wisselend lot gedurende de veranderingen van Zuiderzee naar IJsselmeer en van water naar polder met wetenschappelijke nauwkeurigheid, maar ook met gevoelens van weemoed gevolgd. Over Baardmannetjes van het Kampereiland publiceerde hij reeds in 1928 en 1929 in „Ardea” („Bijdrage tot de kennis van de voortplantingsbiologie van *Panurus biarmicus biarmicus* (L.)”), later ook in de „Beiträge zur Fortpflanzungsbiologie der Vögel” (7 (1931): 1—10 en 44—47). Over de Kleine Zwanen van het moeilijk toegankelijke mondingsgebied van de IJssel, toen men nog algemeen dacht dat Wilde Zwanen in Nederland in de winter talrijker waren dan Kleine Zwanen, schreef hij reeds uitvoerig in 1930 (Org. Cl. Ned. Vogelk. 2: 187—198).

Voornamelijk vier aspecten hebben in feite het ornithologische levenswerk van Ten Kate bepaald. Bierman (*l.c.*) schreef daar reeds over, maar enkele zaken mogen hier wel herhaald worden: (1) het avifaunistisch onderzoek van de Zuiderzee, het IJsselmeer en de IJsselmeerpolders, (2) het redactie-secretariaat van het Orgaan van de Club van Nederlandse Vogelkundigen, (3) het schrijven en redigeren van het boek „De Nederlandsche Vogels” en (4) de samenstelling van de jaarlijkse ornithologische overzichten in Nederland in „Limosa”.

(1) Ten Kate’s dynamische aard heeft van het begin af aan aan de in 1927 op initiatief van F. Koster opgerichte „Club van Zuiderzeewaarnemers”, de grote stimulans gegeven. Namens het „Clubje” verscheen van zijn hand een oproep om medewerking in „Ardea” 16 (1927): 59—60, waarin op voorzichtige wijze tegen het ontbreken van een hoofdstuk over vogels in de „Flora en Fauna van de Zuiderzee” (1922), de bekende monografie verzorgd door de Nederlandsche Dierkundige Vereniging, bezwaren worden ingebracht, als zouden „er geen speciale Zuiderzee vogels bestaan”. De eerste ledenlijst, van 18 mei 1927, vermeldt 13 leden waaronder G. Bosch, G. A. Brouwer, G. van der Meer, A. Scheygrond, W. G. N. van der Sleen en J. P.

Strijbos. Het archief van gestencilde mededelingen van deze Club, dat tot mei 1954 (meded. 36) doorloopt, is in het Zoölogisch Museum te Amsterdam gedeponeerd. De leden van dit vrijblijvende gezelschap enthousiaste vogelwaarnemers hebben zich niet onbetuigd gelaten: niet minder dan 43 publicaties zijn van hun hand verschenen, op één uitzondering na, uiteraard alle in „Limosa”. De eerste publicatie is van F. H. van den Brink en C. G. B. ten Kate, „Bijdrage tot de kennis van de Avifauna van Schokland” (Org. Cl. Ned. Vogelk. 2 (1929): 95—127); de meest recente van A. N. Swart „De broedvogels van Marken, III” (Limosa 38 (1965): 67—76). Nummer 10 uit de serie is Ten Kate’s belangrijke overzicht over „De vogels van het Zuiderzeegebied” in het Supplement van de „Flora en Fauna der Zuiderzee” (1936; 82 pp.). In de „Veranderingen in de Flora en Fauna van de Zuiderzee (thans IJsselmeer) na de afsluiting in 1932” (1954), uitgegeven door de Nederlandse Deirkundige Vereniging, ontbreken de vogels wederom. Aan niet minder dan 13 publicaties van de „Club van Zuiderzeewaarnemers” heeft Ten Kate bijgedragen, en wel met avifaunistische verslagen over Schokland, Urk, de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland. Andere auteurs die meer dan twee bijdragen aan de serie hebben geleverd zijn: D. Bakker, P. G. op de Coul, W. H. van Dobben, J. H. Muller en A. L. J. van IJzendoorn. In later jaren ging hij samen met de vogelwachter J. A. F. Koridon in het Zwarte Meer Baardmannetjes bestuderen of rallen (vooral de *Porzana*-soorten) vangen en ringen (cf. Limosa 28 (1955): 51—54) en bezocht hij met vogelwachter A. van den Berg de nieuw gevormde eilandjes in het Veluwemeer om daar de broedvogels te bestuderen (cf. Limosa 30 (1957): 2—12 en 31 (1958): 31—43). Voornamelijk uit een oogpunt van documentatie en voor illustratie op school begon Ten Kate reeds vroegtijdig met de aanleg van een collectie opgezette vogels en balgen, die uitgroeide tot een uit systematisch, maar vooral ook historisch-faunistisch oogpunt bijzonder belangwekkende verzameling van met zorg geprepareerde en uitvoerig geëtiketteerde vogels voornamelijk uit Kampen en omgeving. Deze collectie van ca. 1080 exemplaren bevindt zich thans, evenals de als geschenk ontvangen grote verzameling ornithologische overdrukken, in het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum) van de Universiteit van Amsterdam.

(2) Ten Kate was reeds in 1918 lid geworden van de Club van Nederlandse Vogelkundigen en in 1929 werd hij redacteur en secretaris van de redactie van het Orgaan van de Club, dat in 1937 in „Limosa” werd omgedoopt. Dit redactie-secretariaat heeft hij tot 1970, dus gedurende 41 jaren met niet aflatende ijver vervuld en hij heeft aan het tijdschrift, dat ook na de totstandkoming van de Nederlandse Ornithologische Unie in 1957 bleef bestaan, zijn huidige karakter gegeven. Het aantal daarin door hem geschreven artikelen, mededelingen en boekbesprekingen is zeer groot en komt ruim over de 200. Een uitvoerige bibliografie is in voorbereiding. Maar met minstens evenveel geduld en toewijding hielp hij alle auteurs met redactionele en wetenschappelijke aanwijzingen. Het erelidmaatschap dat de „Club” hem in 1958 en de

Nederlandse Ornithologische Unie in 1966 aanbood, was derhalve meer dan verdiend! Buiten „Limosa” en afgezien van de bovengenoemde journalistieke en andere stukken heeft Ten Kate niet veel gepubliceerd; behalve zijn dissertatie en het vervolg daarop en de reeds genoemde verhandelingen over de Baardmannetjes vond schrijver van deze biografie nog 8 artikelen in *De Levende Natuur* (1923-1933), twee in een Duits (1929, 1930), twee in een Hongaars (1931) en één in een Engels tijdschrift (1950).

(3) Toen bestuur en redactie-commissie van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen tot de uitgave van een handboek over de vogels van Nederland had besloten, sprak het voor zich zelf dat Ten Kate, bijgestaan door F. C. van Heurn, de eindredactie zou voeren: naast zijn toch al drukke ambtelijke en ornithologische werkzaamheden was dit wederom een grote taak. Hoewel er minstens 9 auteurs aan hebben meegewerkt, is het verwonderlijk welke eenheid Ten Kate toch nog in dit omvangrijke, in afleveringen verschenen, drie-delige werk „*De Nederlandsche Vogels*” (1936-1949) heeft kunnen verkrijgen. Tussen de verschijning van de eerste en de laatste aflevering liggen 13 jaren, waaronder ook de donkere van oorlog en bezetting, maar nooit heeft het voorbereidende werk in die tijd geheel stil gestaan!

(4) Intussen was niemand zo op de hoogte geraakt van de details en de phenologie van de Nederlandse avifauna als Ten Kate en de sedert 1937 door hem in „Limosa” verzorgde jaarlijkse avifaunistische overzichten werden dan ook met graagte door het merendeel van de Nederlandse veldornithologen gelezen en door binnen- en buitenlandse vakornithologen geraadpleegd. Deze overzichten, die in 1969 door Tekke (*Limosa* 42: 36—78) zijn voortgezet, zijn een voorbeeld van nauwgezetheid en ordelijkheid en er ging vaak een uitgebreide correspondentie met talrijke waarnemers en verificatie van de waarnemingen aan vooraf. Ook daarin toonde Ten Kate veel tact en geduld. Zin voor orde en overzicht heeft hem er ongetwijfeld ook toe geleid om de rubriek „Terugvondsten van in het buitenland geringde vogels” een vaste plaats in „Limosa” te geven (1935-1960), tot dit hem na 1960, zelfs met de hulp die hij de laatste jaren daarbij van Taapken had ondervonden, te veel werd. Als lid van de Commissie voor de Nederlandse Avifauna heeft hij veel aan de totstandkoming van de „Avifauna van Nederland” (1962, 2e dr. 1970) bijgedragen.

Ten Kate heeft naar de begrippen van huidige ornithologen betrekkelijk weinig gereisd: hij hield van Engeland, waar hij vele malen zijn dochter en schoonzoon in Keevil in Wiltshire opzoekt. Voorts maakte hij in 1930 een tocht naar Hongarije, waar hij vooral het Balatonmeer bezocht en waarover hij in *De Levende Natuur* (36 (1932): 271—277 en 310—316) een reisverhaal schreef; sindsdien heeft hij zich altijd aan de Hongaarse ornithologen verbonden gevoeld. Ten Kate was een gewaardeerd lid van het Protektorenkomitee der Gesellschaft der Freunde der Biologischen Station Wilhelminenberg ter ondersteuning van het Institut für Vergleichende Verhaltensforschung der österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Kort na zijn pensionering begonnen zich bij Ten Kate reeds de verschijnselen van de ouderdom te vertonen. De laatste twee jaren van zijn leven waarin aderverkalking en de ziekte van Parkinson hem hebben geplaagd, zijn voor hem en voor zijn hem trouw verplegende vrouw en zoon dan ook heel moeilijk geweest.

Aan de waarderende woorden die K. Waldeck (1970) als vriend en als voorzitter van de N.O.U. bij Ten Kate's afscheid als redacteur van „Limosa” en „Ardea” schreef (Limosa 43 (1970): 77) valt hier weinig toe te voegen. Ten Kate heeft velen gestimuleerd de natuur te onderzoeken en van haar schoonheid te genieten. Hij was eerlijk, recht-door-zee en vasthoudend van karakter. Niet alleen bij zijn vrouw en vier kinderen, maar ook bij zijn vele vrienden, niet in het minst bij zijn excursie-vrienden uit Kampen en omgeving en de „Club”-leden, die hem graag in Kampen kwamen bezoeken, laat hij een grote leegte achter, maar ook een bron van rijke herinnering. — K. H. V.